

**TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK
INSTITUTI SHARQ FILALOGIYASI VA TARIX
FAKULTETI MOXT YO'NALISHI XITOIY-INGLIZ
GURUHI**

MUSTAQIL ISH

Mavzu: Antropogenez va odamning paydo bo'lishi!!!

Bajardi: Hamdamov Suxrob

Tekshirdi: Qodirov Zikrilloh Musajanovich

Toshkent-2011

Reja:

1. *Ilmiy adabiyotlarda odamzotning paydo bo'lishi muammosi masalasida olib borilgan tadqiqotlar jarayoni bosqichlari.*
2. *O'zbekiston xududida "ongli odam"ning paydo bo'lishi va Fergantrop muammosi.*
3. *Ibtidoiy odamlar madaniyati haqida ma'lumot beruvchi yodgorliklar*
4. *Antropogenez jarayonining tugallanishi.*

Kirish.

Odamning kelib chiqishi masalasi ustida olimlar manba bir necha yuz yillardan beri tadqiqot olib boradilar, bu masala bo'yicha turli nuqta sinavlar mavjud bo'lib, lekin ularning ba'zilari o'z isbotini xali topganicha yo'q. Odamning chiqishini va rivojlanishi jarayoni tarix fanida Antropogenez-yunoncha «antropos» odam, «genezis» rivojlanishi deb aytiladi.

Odamning kelib chiqishi, kishilik jamiyatining paydo bo'lishi, uning rivojlanishi va taraqqiyoti to'g'risida fanda turli xil yondashuvlar, qarashlar mavjud. Biz ularni 2 ga bo'lib o'rganamiz. Birinchisi diniy qarash va ikkinchisi dunyoviy qarashdir. Biz yashab turgan moddiy dunyo azaldan bo'lganmi? Yerdan xayot qachon paydo bo'lgan, odam qanday paydo bo'lgan kabi masalalarda diniy va ilmiy adabiyot bir-birini inkor etuvchi xulosalar bilan yondashadi. Yakka hududlik g'oyasini ilgari dunyodagi barcha dinlar biz yashab turgan xayotdagi barcha borliqni, odamzodning o'zini xam hudoyi-taolo tomonidan yaratilganligini bashorat qiladi. jumadan: Bibiyada odamni xudo yetti ming yil avval «qizil loydan» yaratilganligi ta'kidlanadi.

Bu g'oya Kur'oni Karimda xali o'z aksini topgan. Islom dini g'oyasi rivoyatlariga qaraganda «Xudoyi taolo qudrat kuchi bilan tuproqni xamir bilan Odamning shaklini yasab «unga» qirq kun bo'lganda jon beradi». Momo Xavoni esa Odam Atoning «chap bikinidan» yaratdi. Kishilik jamiyati Odam Ato va Momo xavodan tarqalgan emish, odam alayxissalom bir yuz qirq yosh umr quribdilar. Bu davr maboynida Odam Ato va Momo xavodan 41 farzand dunyoga kelibdi.

Odamzodning birinchi vakillari Kuroni karimda Odam Ato va Momo Xavo, «Bibliya» da Adam va Yeva, zardushtiylik dinida esa iyim nomlari ostida beriladi. Fanda odamning paydo bo'lishi haqida evolyutsion ta'limot mavjud. Ayniqsa xozirgi paytda antropogenez mavzusi ko'pdan ko'p yangi fikr muloxazalar bilan bog'langan. Masalan ko'rinmas odam yoki boshqa koinotdagi odamlarning yer yuzida tarqalishi va bu nazariyalarning ko'pgina tarafdorlari bor va ularni

butunlay inkor qilib bo'lmaydi, ammo turli xil ta'limotlarni tasdiqlash uchun aniq isbotlar etish lozim.

Odamzotning paydo bo'lishi muammosi birgina biologiya fanining vazifasi bo'lmay, balki bu jumboq ayni vaqtda arxeologiya va antropologiya fanining ham vazifasidir. Bu muammoni ilmiy va ilohiy echimi mavjud. Yakka xudolikni joriy etgan barcha jahon diniy ta'limotlarida odamzotning yaratilishi ilohiyoti bilan bog'lanadi. Masalan, "Bibliya" da odamzot xudo tomonidan bundan 7 ming yil burun "qizil loy" dan yaratildi deyiladi. Qur'oni Karimda esa odamning loydan yaratilganligi va Ollohning irodasi bilan unga jon kiritilgani haqida ta'kidlanadi. Xatto zardushtiylik dinida xam shunga o'xshash rivoyat hikoya qilinadi. Odamzotning birinchi vakillari sifatida "Bibliya" da Adam va Eva, Qur'oni Karimda Odam Ato va Momo Havo, zardushtiylik dinida esa Iyshi nomlari keltirilgan.

Odamning paydo bo'lishi haqida olimlar o'rtasida har xil qarashlar mavjud. Masalan, Ovro'palik olimlardan O.Shengler "odamzodning eng qadimgi ajdodlarini biz bilmaymiz, odam hamma vaqt hozirgidek edi", deydi. U bilan hamfikir Kneyshmid esa odamning ongi bo'lganini aytadi. Tibetliklarning tasavvurida tog' alvastisining maymunlar bilan jinsiy aloqa qilganliklari natijasida tibetliklar paydo bo'lgan emish. Odamzodning paydo bo'lishi haqida shunga o'xshash rivoyatlar ayniqsa insoniyat tarixida yakka xudolikni joriy etish dinlarning paydo bo'lishiga qadar ko'pincha xalqlar og'zaki ijodiyotida mavjud edi.

Odamning paydo bo'lish masalasida fan olamining o'z yo'nalishlari bor. Olimlar odamning paydo bo'lish muammosi bilan qadimdan shug'ullanishgan. Masalan, yunon olimi Arastu tabiatni bir karvonga o'xshatib, odamzod quyidan yuqoriga, oddiydan murakkabga, hayvonot olamidan odamzot dunyosiga o'sib chiqdi, degan fikrni olg'a surgan. U hayvonot bilan odam o'rtasida "maymun" ni joylashtirdi. O'rta asrlarda bu masalada g'ayri diniy fikr bildirganlar olovga tashlandi. Masalan faylasuf Lyuchilo Vaninining (Italiya)

taqdiri shunday tugagan edi. SHved olimi Karl Linney odamzodning kelib chiqishini hayvon bilan bog'laydi, ammo u insondagi onglilik Ollohning karomati edi, deydi. XVIII asrning oxirida Jems Manbodda birinchi bo'lib odamning eng oliy tipdagi odamsimon "maymun" dan tarqadi, degan g'oyani olg'a suradi. Manboddaning zamondoshlari oliy tipdagi "maymun" sifatida orangutangni tushundilar. "Maymun" larning odamga aylanishida mehnatning roli katta ekanligi ta'kidlandi. Ammo ular orangutang mehnat qilsa ham undan hech qachon odam paydo bo'lmasligini tushunadilar.

Odamzodning eng oliy tipdagi maymunsimon ajdodlar bilan bog'likligi haqida ilmiy g'oya CHARlz Darvinga nasib etdi. CH.Darvinning bunday xulosa kelishiga qadar Ovrupada qator ilmiy kashfiyotlar qilingan edi.

1848 yilda ispaniyalik ishchilar Gibraltar qoyasida portlatish vaqtida eng qadimgi odamning pastki jag'siz kalta suyagini topdilar. 1956 yilda esa Germaniyaning Neandertal vodiysida Feldgofer g'orini tozalash vaqtida Gibraltar topilmasiga zamondosh odam bosh suyagining qopqog'i va uning boshqa suyaklari topildi. Olimlar ularning miya suyagining hajmini o'lchaganda u 1400 kub, santimetrga yaqin bo'lib, ongli odam bosh suyagiga o'xshab ketardi. Bu ikki topilma jahon tarixiga neandertal odami nomi bilan kiritildi. Olimlar neandertap yashagan davrni 100-40 ming yil bilan belgilanadilar.

1856 yilda Frantsuz paleontologi Larte Avstriyaning YUqori Granna degan joyida er tarixining miotsen yotqiziqlaridan (bundan 5-12 mln yil burun) eng oliy tipdagi odamsimon "maymun"ning uchta tishi bilan pastki jag'ini topdi. Unga olimlar driopitek (daraxtda yuruvchi "maymun") deb nom berishdi. Hozirgi vaqtda dunyoning har xil joylaridan driopitekklarning 10 dan ortiq xillari topildi. Lekin ular Avstriya driopitekidan farqli bo'lib, ularning ayrimlari olimlar xulosasiga ko'ra shimpanze, gibbon, orangutang, gorilla kabi Hozirgi zamon maymunlarini ajdodlari edi. Avstriya topilmasi CH. Darwin tomonidan sinchiklab o'rganildi va uning tishlarida odamzod tishlariga xos belgilar borligi isbotlandi. CH.Darvin bu odamsimon "maymun" driopitekda odamzodning ajdodini ko'ra bildi. U yaratgan ta'limotga ko'ra boshqa driopiteklardan odamzod

ajdodining tarqalishi mumkin emas. Darvin driopiteki allaqachon o'lib ketgan. Undan qolgan iz so'ngi avlod edi. Boshqa driopiteklardan odamzodning ilk ajdodlari paydo bo'lganidek, Hozirgi zamon maymunlaridan ham hech qanday odam tarqalmagan.

Odamning paydo bo'lishi haqidagi evolyutsion nazariyada Avstriya driopiteki bilan neandertal odami o'rtasida albatta ibtidoiy ajdodlarimizning oraliq vakillar bo'lishi muqarrarlighi ta'kidlangan. 1926 yili Gibraltar qoyasi rayonidagi g'ordan yana ibtidoiy odam suyaklari va tosh qurollari bilan ikkita neandertal odami skeleti 1924 yili Qrimdagi Kiyikkabo g'orida topildi. 1938 yilda shunga o'xshash topilma O'zbekistonning Teshiktosh g'oridan qazib oldilar. Hozirgi kunda bunday topilmalar dunyoning 50 dan ortiq nuqtalarida uchratilgan. Neandertal tipidagi bu ajdodlarimiz bosh suyagining hajmi 1300-1400 kub santimetrdir.

Odatda, rosmi odam bosh suyagining hajmi 1400-2000 kub santimetrdan oshmaydi. 1890 yilning noyabrida gollandiyalik olim Evgeniy Dyubua Indoneziyaga qarashli Yava orolida Kedung-Brous daryosi sohilidagi qatlamdan odamning pastki jag'ini topdi.

1891-1892 yillar davomida Yava oroli hududidan yana bir necha odam suyaklari tosh qurollar topildi. Odam bosh suyagining hajmi 900 kub santimetr ekan. SHunday qilib driopitek bilan neandertal oralig'idagi birinchi bo'g'in topildi. E.Dyubua Yava oroli topilmalarini sinchiklab o'rgangandan so'ng, odamzodning bu ajdodi boldir suyaklarining tuzilishiga qaraganda ikki oyoqlab yurgan degan xulosaga keldi va unga pitekantrop (ikki oyoqlab yuruvchi "maymun" odam) deb nom berdi.

Pitekantrop yashagan davr, olimlar xulosasiga ko'ra , bir million yil deb belgilandi. 1924 yilda Janubiy Afrikada Er qa'ining tiotsen (bundan 3-4 million yil burun) yotqiziqlaridan odamzod ilk ajdodi yana bir vakilining suyak qoldiqlari topildi. Olimlar uni avstralopitek ("janub maymun" i) deb atadilar. Uning bosh suyagining hajmi 700 kub santimetr ekan. Odatda driopiteklarda bio miya hajmi 600-680 kub santimetrdan oshmaydi. SHunday qilib, driopitek bilan

pitekantrop oralig'idagi bo'g'in ham topildi. Olimlarning xulosasiga ko'ra, avstralopitek odamzodning hayvonlar ("maymun" lar) olamidan odamlar dunyosiga o'tish davridagi birinchi qadam edi. Agar bir driopitekni eng oliy tipidagi odamsimon "maymun" desak, astrolipitik maymunsimon ikkinchi qadam, ya'ni maymunsimon odam lardan uzoklashgan ajdodimiz vakilidir. Uning oldingi "oyoqlari" endi mehnat qiladi, toshni-toshga urib mehnat qurolarini yasay boshlaydi.

1929 yilda Xitoy olimlari Pekindan 60 km janubi-g'arbda joylashgan CHjoukaunyan qishlog'i yaqinidagi g'orlardan ibtidoiy ajdodlarimizning suyak qoldiqlarini topdilar. Unga qadar, 1918 yili SHved olimi Andersan ham bu rayonda ish olib borgan va ko'pgina qadimgi hayvonlar suyaklarini topgan edi.

Bu zonada dala qidiruv ishlari 1936 yilgacha davom etdi. Natijada 40 dan ortiq odam suyaklari, tosh qurollar, hayvon suyaklari va olov izlari topildi. Olimlar odamzodning bu ajdodiga sinantrop (xitoy odami) deb nom berishdi va uni yashagan davrini 500-600 ming yil bilan belgilashdi. Sinantrop bosh suyagining hajmi 1100-1200 kub santimetr edi.

SHunday qilib, pitekantrop bilan neandertal oralig'idagi bo'g'in ham topildi. CH.Darvinning odamning paydo bo'lishi haqidagi evolyutsion nazariyasi ilmiy jihatdan tasdiqlandi. Jamiyatshunos olimlar (L.G.Morgan,K.Marks,F.Engels) taklif etgan ibtidoiy to'da davrida ana shu pitekantrop, sinantrop va neandertallar yashadilar. Hozirgi kunda fan neandertal odamning 6 xilini biladi. Ular miloddan avval 100- 40 ming yillar oralig'ida yashagan. Jismoniy tuzilishi jihatidan Hozirgi zamon oralig'iga juda yaqin bo'lgan neandertal odamlarning jag' tishlari pitekantropniki singari bo'rtib chiqmagan, ammo ularning kalta -kalta qo'llari qo'pol bo'lib, peshonasi ham bo'rtib chiqmagan.

1868 yili Frantsiyaning Durdoni viloyatidagi Kromanon g'orida 5 ta odam ko'milgan mozor ochildi. Kromanon odamlarning bo'yi baland (180 sm gacha), bosh suyagini hajmi 1590 kubsantimetr, yuzlari keng, qosh osti bo'rtib chiqqan, peshonasi rosmana Hozirgi zamon odamlarnikiga o'xshaydi. Umuman, ular

skeletining tuzilishi Hozirgi zamon odamlariga o'xshaydi. Umuman, ular skeletining tuzilishi Hozirgi odamlardan farq qilmaydi. G'ordan ko'plab tosh qurollar ham topildi. Olimlar bu topilmani g'or nomi bilan kromanon odami "aqlli odam" deb atadilar. Hozirgi kunda kromanon tipidagi odam qoldiqlari er kurrasining 100 dan ortiq nuqtalaridan topib o'rganilgan.

1959 yilda amerikalik olimlar SHarqiy Afrikaning Olduvev darasida eng qadimgi ajdodlarimizning suyak qoldiqlarini topdilar.

Bu erda odam bosh suyagi bilan birga mayda hayvon suyaklari, to'ng'iz va antilopa suyaklari va tosh qurollari topildi. Olimlar bu mavjudotga zinjanthrop deb nom berishdi va uni yashagan davrini avstrolipitek bilan pitekanthropni oralig'i deb nomlashdi. Zinjanthropning suyak tuzilishi va bosh suyagi ko'p jihatdan pitekanthropga yaqinlashadi. Ammo zinjanthrop topilgan geologik qatlamning sanasi 1,5-2 mln yil bilan belgilanmokda, Bu esa odamzotning mehnat qila boshlagan ilk ajdodi pitekanthropga qadar zinjanthrop bo'lgan degan xulosaga olib keladi.

YUqorida bayon etilgan materiallardan kelib chiqqan holda uyidagi xulosaga kelish mumkin:

1. Odamzod tabiatining ajralmas bir bo'lagi sifatida, er tarixining ma'lum bir bosqichida (miotsen bosqichidan hayvonot olamidan ajralib chiqdi. u jonivor fanda eng oliy tipdagi odamsimon "maymun" (driopitek) deb atalmokda. Driopitekning 10 ga yaqin turlari mavjud bo'lib, ammo ularning hammsi odamlarni ajdodi bo'lmagan. Inson faqat Avstriyadan topilgan Darvsh driopitekalaridan tarqalgan.
2. Ajdodlarimizning hayvonot olamidan odamzod dunyosini birinchi qadami avstralopiteklar davrida sodir bo'ldi.
3. Odamzodning ilk ajdodlari zinjanthrop va pitekanthrop toshni -toshga urib mehnat qila boshladilar. Mehnat odamzodni hayvonot olamidan ajratdi.
4. Odamzodning o'zini ajdodi-sinanthrop davrida olovning kashf etdi va shu tufayli ajdodlarimiz go'shtni olovda chala pishirgan holda

iste'mol qila boshladilar. Pishirilgan go'shtni iste'mol qilish natijasida ularning fikrlarida o'zgarish sezildi va odamning biologik, jismoniy tuzilishida Hozirgi zamon odami tomon ijobiy o'zgarishlar sodir bo'la boshladi.

5. Kromanon odami zamonasiga kelib ilk ajdodlarimizning biologik, jismoniy tuzilishi Hozirgi zamon odamidan farq qilmaydigan holatga kirdi. Kromanonlar davri urug'chilik jamoasining boshlanishi birinchi jamoachilik kurtagining tug'ilishidir. Bu o'zgarishning barchasi o'z mehnati tufayli erishdi.

O'rta Osiyoda, jumladan O'zbekiston hududida zinjanthropga zamondosh ajdodlarimiz yashagan. Undan keyin yashagan odamzod ajdodi pitekanthroplar bo'lib, ular bundan 1 mln yil burun yashagan. Uning zamondoshi ham O'rta Osiyo hududida hozircha uchragani yo'q. Pitekanthroplardan keyin, ya'ni bundan 500-600 ming yillar burun yashagan odamzodining ilk izlari Xitoydan topilib, ularni olimlar sinantroplar deb atashdi. Sinantrop topilgan makonda (ular g'orlarda yashagan) toshdan ishlangan mehnat qurollari bilan birgalikda qalin kul qatlami ham topildi. SHuningdek qalin madaniy qatlam va u qatlam ichida hayvon suyaklari ham uchragan. Bu qoldiqlar sinantroplarning g'orda uzoq vaqt (bir necha yuz ming yilliklar) yashaganligidan guvohlik beradi. Sinantroplar davridan boshlab odamzod birinchi bo'lib olov bilan tanishdi va undan o'z hayot faoliyatida foydalanildi. Ana shu sinantroplarga zamondosh ibtidoiy odam ajdodining izlari O'rta Osiyoning bir necha joylarida uchraydi. Bu davr ajdodlari hali to'da-to'da bo'lib yashaganlar.

Ular tabiat iqlimini sovib ayrim rayonlarga muzliklar qoplagan, ayrim rayonlarda esa to'xtovsiz yomg'irlar yog'a boshlagan zamonda yashaganlar. Bu davr ibtidoiy to'da davrining o'rta bosqichi-ashel davriga to'g'ri keladi.

Sinantroplar davrida ibtidoiy ajdodlarimiz asosan g'orlarda yashaganlar. Ularning kundalik tirikchiligi yovvoyi daraxtlarning mevalari, ayrim o'simliklarning ildizlari edi. Ular birgalashib yirik hayvonlarni ov qilganlar. Biroq ov o'ljasi hisobiga kun kechirish sinantrop zamondoshlar uchun juda

og'ir kechgan. SHuning uchun bo'lsa kerak, ular qurt-qumursqa va mayda kemiruvchi jonivorlarni ham iste'mol qilishga majbur bo'lganlar.

Bu davr odamlarining mehnat qurollari asosan toshdan, yirik ov hayvonlarning suyak va shoxlaridan hamda qattiq daraxt shoxlaridan yasalgan. Afsuski, zamonning zayli bilan bizgacha u qurollardan faqat toshdan yasalgani etib kelgan. Bu tosh o'rganilgan va ular birinchi bor topilgan makon nomi bilan ashel qurollari deb atalgan. Ashel tipidagi qurollar dastlab Frantsiyada topildi. Ular yassi tuxumsimon qilib ishlangan, uchli, nayzasimon, qarama-qarshi tomonlari esa yo'g'onroq tuxumsimon bo'lib, olimlar bu qurolga qo'l boltasi yoki qo'l cho'qmori deb nom berishdi. Ana shu qurol yordamida ibtidoiy ajdodlarimiz yirik hayvonlarga qarshi ov qilganlar, o'simlik ildizlarini kovlab eyish uchun biror narsa tayyorlaganlar, o'lja hayvon go'shtini maydalagan va terini shilishganlar, daraxt shoxlarini kesib, ulardan qurollar yasaganlar.

Arxeolog va geologlarning hisobiga ko'ra ashel davri bir million yil burun boshlab, miloddan av. 200-100 ming yillargacha davom etgan. Bu davr tabiiy-geografik muhiti O'rta Osiyo sharoitida, geologlarning hisobiga ko'ra, tabiatning yozi issiq va quruq, qishi sovuq, yog'ingarchilik kam bo'lgan davrga to'g'ri keladi. Ana shu sharoitda O'rta Osiyoning hozirgi cho'l va dashtlari landshafti rasmiylashdi hamda shu landshaftga xos hayvonot olami va o'simliklar dunyosi shakllandi. Ashel davrining oxirgi bosqichiga kelib, havo keskin soviydi. Ovro'paning shimoliy mintaqalarini muzliklar qoplaydi. O'rta Osiyo esa, asosan uning tog'li zonalarida muzliklar hosil bo'lib, daryolar oqimiga o'zgarishlar yuz beradi va yangi-yangi daryolarni shakllanishiga olib keladi. O'rta Osiyo muzliklari vohalarni qoplagan bo'lib, ular asosan tog'li viloyatlar darasida tarkib topadi. O'rta Osiyo pasttekisliklari esa yomg'irlar uzluksiz yog'ib havoni goh sovish, goh ilishi kuzatiladi va ular bilan bog'lik holda o'simliklar dunyosi oilasida ham o'zgarishlar mintaqaning bu qismida yuz beradi. Qalin o'rmonlar o'rnini cho'l mintaqasiga xos o'simliklar egallaydi. O'rta Osiyo sharoitida ro'y bergan bu o'zgarishlar mintaqaning

ayrim rayonlarida ilk ajdodlarimizning manzilgohlari Farg'ona vodiysining So'x rayonidagi Selung'ur g'oridan va Toshkent viloyatining Angren shahri yaqinidagi Ko'lbuloq makonida topib o'rganildi.

Selung'ur g'ori 1958 yili akademik A.P.Okladnikov tomonidan topib o'rganilgan. Olim u erda arxeologik qazilmalar o'tkazib, topilgan tosh qurollarga qarab, g'or yuqori paleolit davrida, ya'ni bundan 40-30 ming yil burun ibtidoiy odamlar tomonidan o'zlashtirgan degan xulosaga keladi. Ammo 1980 yildan boshlab A.P.Okladnikovning shogirdi, o'zbek arxeologi, O'zbekiston Fanlar Akademiyasining muxbir a'zosi U. Ismoilov g'orni qayta o'rgana boshladi. U.Ismoilov g'orning bir necha joyida qazilmalar o'tkazib, toshdan ishlangan juda boy mehnat qurollari va hayvon suyaklarini topdi. Olim Selung'urda yashagan ajdodlarimizni g'orning qadimgi tosh davrining yuqori paleolit bosqichida emas, balki ashel davrining bosqichida o'zlashtirganliklarini isbotladi.Seleng'ur g'ori tariximiz uchun benihoyat muhim yodgorlik. Bu makonda ajdodlarimizning suyak qoldiqlari ham topildi. Antropolog olimlar Seleng'ur suyak qoldiqlarining sinantroplarga zamondosh ekanligini aytmokdalar. Seleng'urning asosiy tadqiqotchisi U.Ismoilov esa g'or materiallarini qaytadan o'rganib, ularning yoshi yaqin bir mln yil atrofida bo'lishi kerak, degan xulosaga keldi. Seleng'ur odamning qoldiqlari Farg'ona vodiysidan topilgani uchun unga "Fergantrop" ya'ni "Farg'ona odami" degan shartli nom berish taklif qilinmoqda. Seleng'urdagi ilmiy izlanishlar va u erdan topilgan er yuzida odamning paydo bo'lishi muammosi echimiga qo'shilgan ulkan hissa bo'lib, endilikda O'rta Osiyo hududida odamzot ilk bor paydo bo'lgan mintaqalar qatoriga kirdi.

Ashel davrining so'nggi bosqichida ,taxminan bundan 200 ming yillar burun qadimgi ajdodlarimiz Ko'lbuloq yaqinida o'zlariga qarorgoh topganlar Ko'lbuloq qarorgohi Angren shaxridan 10-12 km g'arbda bo'lib, shu nom bilan atalgan buloq suvi yoqasida joylashgan. YOdgorlikda bir necha yuz ming yillar davomida ibtidoiy ajdodlarimiz yashaganlar. Ko'lbuloq manzilgohi 1862 yilda topildi va 1963 yildan boshlab bu erda o'zbek arxeologi

M.R.Qosimov izlanishlar olib bordi. Yodgorlikni qazish jarayonida uning qadimgi tosh davrining deyarli barcha bosqichlariga (ashel, muste, yuqori paleolit) tegishli ekanligi isbotlandi. Ko'lbuloqda odam qoldiqlari topilmagan, ammo tosh qurollar va hayvon suyaklari behisob. M.R.Qosimovning fikriga ko'ra Ko'lbuloqning quyi qatlami ashel davrining so'nggi bosqichiga tegishlidir. Ushbu yodgorlik butun O'rta Osiyo qadimgi tosh (paleolit) davri yodgorliklari uchun arxeologik davriy tizim berdi. Yuqorida bayon etilgan dalillarga asoslangan holda quyidagi xulosaga kelish mumkin.

O'rta Osiyo, jumladan Farg'ona vodiysi o'zining tabiiy-iqlim sharoitida va ekologik imkoniyatlariga ko'ra ibtidoiy to'da davrining o'rta bosqichi-ashel davridan boshlab eng qadimgi ajdodlarimizning e'tiborini o'ziga tortgan va bu mintaqadagi Seleng'ur g'orida sinantroplarning zamondoshlari ilk bor makon topgan. Bu makondan odam suyak qoldiqlari topildi. Bu voqea O'rta Osiyoni odamning paydo bo'lish mintaqalari tuzumiga kiritdi.

Seleng'ur topilmasi juda yomon saqlangan. Ammo akademik V.P.Alekseev va professor T.K.Xo'jayovlar fikriga ko'ra, bu erdan topilgan odam bosh suyagi qopqog'ining morfologik tuzilishi uning juda qadimiy va g'ordan topilgan boshqa kimyoviy dalillar bilan zamondosh ekanligini inkor etmaydi. Ushbu topilma o'z ahamiyati bilan O'rta Osiyo hamda O'rta SHarq mintaqasida tengsiz kashfiyot hisoblanadi. SHuning uchun o'zbek arxeologlari va antropologlari uni "fergantrop" , ya'ni "Farg'ona odamlari" deb atamoqdalar. U odamning paydo bo'lishi shajarasida pitekantrop bilan neandertal odamning oralig'idagi bo'g'inni to'ldiradi.

Ibtidoiy to'da davrining so'nggi bosqichi arxeologiya fani davriy tizimida muste davriga to'g'ri keladi. Bu davrda yashagan ajdodlarimiz esa odamning paydo bo'lishi shajarasida neandertal odami nomi bilan fanga kirgan.

Neandertallar davrida ibtidoiy ajdodlarimiz er yuzining qator mintaqalarni o'zlashtiradilar. Neandertallar yashagan zamonni arxeolog va geolog olimlar bundan 100-40 ming yillar bilan belgilaydilar. Ana shu 60

ming yil davomida neandertallarning biologik-jismoniy tuzilishida keskin o'zgarishlar yuz berdi. Agar bundan 100 ming yil burungi neandertallarni tasavvur etadigan bo'lsak, ular hali past bo'yli, peshona pastki jag'i deyarli yo'q, ikki oziq tishi bo'rtib chiqqan, qo'l panjalari kalta va yo'g'on, boldir suyaklari bir oz egri bo'lganligi uchun rosa tik turib yura olmagan. Bundan 40 ming yil burun yashagan neandertallar esa ko'p jihatdan deyarli Hozirgi zamon odamlariga yaqin bo'lgan.

Ularning orasida bo'ylilari uchraydi. Peshonalari va pastki jag'i shakllangan. Ikki oziq tishlari boshqa tishlardan ajralib tursada tashqariga bo'rtib chiqamagan. Oyoqlari tik va beli to'g'ri. Neandertallarning biologik tuzilishidan bu keskin o'zgarishlar, albatta ularning pishirilgan go'shtni ko'proq iste'mol qilishga o'tganligi natijasidir.

O'rta Osiyo neandertallar davriga oid birinchi yodgorlik 1938 yilda A.P.Okladnikov tomonidan Boysun tog'ining Teshiktosh deb atalgan g'oridan topib o'rganildi. Hozirgi kunda neandertal zamondoshlari yashagan makonlar O'rta Osiyoda 50dan ortiq joyda topilgan. O'zbekistonda ular Toshkent viloyatining Obirahmat, Xo'jakent, Paltov nomli ungur va g'orlarida, Ko'lbuloq deb atalgan qadimgi buloq yoqasida Samarqand viloyatining Qo'tirbuloq, Zirabuloq, Xo'jamazg'in deb nomlangan buloq yoqasida, Buxoro viloyatidagi Qizil Nurota Samarqanddan Kitobga olib boruvchi Taxttokaracha dovonida joylashgan Omonqo'ton g'orida Navoiy viloyatidagi Uchtutda topib o'rganildi. Muste davri yodgorliklari qo'shni Tojikistonda (Qorabura, Jarqo'ton) va Qirg'izistonda ham ko'plab topilgan.

Bu yodgorliklarda o'tkazilgan arxeologik qazilmalar vaqtida o'sha zamon odamlarining toshdan ishlangan mehnat qurollari (qo'l-cho'qmor, hayvon terisini shilishda ishlatiladigan tosh "pichoqlar", tosh uchuruq va tosh o'zaklar nukleos) ko'plab topilgan. Qazilma jarayonida har-xil hayvonlarning suyak parchalari va shoxlari ham uchragan Olimlar ana shu topilmalarni o'rganib, neandertalga zamondosh ajdodlarimizni ovchilik bilan birinchi galda yirik hayvonlar ovi bilan shug'ullanganlari haqida xulosaga kelganlar.

Neandertallarning kundalik hayoti juda ojiz bo'lib, kundalik hayoti kechirish yo'lida yirtqich hayvonlar bilan, tabiatning izg'irin sovuq iqlimi bilan doimo kurash olib borishga to'g'ri kelgan. Ajdodlarimiz hali yovvoyi hayvonlardek gala-gala bo'lib yashaganlar, jamoatchilik kurtagi bu davrda shakllanmagan. Nikoh tizimida tartibsizliklar hukmron bo'lgan, yirik hayvonlarni ov qilish har doim ham muvaffaqiyatli bo'lavermagan. Neandertallar ham tez yuguruvchi kichik hayvonlarning ov qilishga odatlanmaganlar. Chunki bu zamonda uzoqdagi tezkor hayvonlarning nishonga oluvchi (hayvonlar) qurollar kashf etilmagan. Hatto dara va ko'llardagi baliqlarni tutish uchun zarur tosh nayza va tosh qarmoqlar ham yo'q edi. Ana shunday og'ir hayot kechirgan ajdodlarimiz oldida yashash uchun yagona chora yirik hayvonlarni ov qilish va yovvoyi daraxtlarning mevalarini hamda ayrim o'simliklarning ildizlarini kovlab iste'mol qilishdan iborat edi.

O'rta Osiyo jumladan, O'zbekistonda topilgan muste davri yodgorliklari orasida Teshiktosh g'ori alohida ahamiyat kasb etadi.

Teshiktoshda o'tkazilgan arxeologik qazilmalar vaqtida ko'pgina arxeologik ashyoviy dalillar bilan birgalikda g'or devorining 9 yashar bolaning mozori topildi. Bola skeleti chuqurcha qazilib unga chalqanchasiga yotqizilgan. Bola mozorini atrofi hayvon shoxlari bilan o'ralgan. Shoxlarning deyarli hammasi o'sha zamonda Boysun tog'i daralarida yashagan tog' qo'chqori va buxoro bug'usi shoxlari bo'lib chiqdi. G'orda qalin kul qatlami bor. Kul qatlami orasida va g'ordagi madaniy qatlamdan turli hayvon suyaklarining parchalari uchraydi.

Yuqorida esa eslab o'tilganidek, neandertal odamlarning asosiy mashug'loti hayvon ovi bo'lgan. Ov teshiktoshliklar hayotida muhim rol o'ynagan. Shuning uchun bo'lsa kerak, teshiktoshliklar o'z bolalarini mozorlarini o'zlari uchun muqaddas bo'lgan (odatda, qadimgi ajdodlarimiz hayot manbai bo'lib xizmat qilgan hayvonlarni muqaddas hisoblab, ularga e'tiqod qilganlar, keyinroq urug' jamoalari totemlari shakllanishining asosida ham ana shu e'tiqod qilgan hayvonlar turgan) hayvon shoxlari bilan o'rab

"narigi"dunyoga kuzatganlar. Bu faqat neandertallar zamonasida asta-sekin diniy tasavvurlarning qandaydir elementlari paydo bo'layotganidan dalolat beradi.

A.P.Okladnikov Teshiktosh g'oridan topilgan materiallarni har tomonlama chuqur o'rganish asosida ushbu yodgorlikning yoshini aniqladi va uning muste davrining ilk bosqichiga tegishli ekanligini isbotladi.

Teshiktosh g'oridan topilgan 9 yashar neandertal bolaning mozori jahon tarixi va biologiya fanlarida buyuk kashfiyot bo'ldi. Chunki jahon olimlari orasida yaqin kunlarga qadar odamning paydo bo'lishi ilmiy nazariyasi atrofida tortishuvlar davom etib kelinardi. Ayniqsa, odamzodning oliy va past irq'larga bo'lib, oliy irq vakillari ustidan doimo hukmron bo'lmoqlari kerak, bu tarix taqozosi degan reaksion irqchilik g'oyasini olg'a surgan edi. Aslida kishilik tarixida 3 ta irq bor - ovro'pa, negr va mo'g'ul irq'lari. Ular er kurrasining har xil mintaqalarda bir vaqtda paydo bo'lgan. Ularning birontasi ham o'zining oliy irqqa mansubligini isbotlay olmaydi. Bu -tarixiy haqiqat.

1938 yilda A.P.Okladnikovning Teshiktoshda qilgan kashfiyoti fashist mafkurachilarining bu da'vosini chipakka chiqaradi. Barcha millat va elatlarning o'z boshidan qachonlardir odamzodning neandertallar bosqichini bosib o'tganligi yana bir bor isbotlandi.

Ongli odam va irq'larning paydo bo'lishi jarayonlarini anglatish, irq'larning paydo bo'lishi jarayonini tavsiflash.

Ongli odamning paydo bo'lishi jarayoni..

Qadimgi tosh davrining so'nggi bosqichi ibtidoiy jamoa tuzumini arxeologik davrlashtirishda yuqori paleolit nomi bilan ataladi. Olimlarning fikricha, bu davr bundan 35-40 ming yillar oldin boshlanib, miloddan avvalgi 12-10 ming yillikkacha davom etgan. Paleolitning muste bosqichi o'z o'rnini uning yuqori paleolit bosqichiga bo'shatib beradi. Ibtidoiy to'da davrining vayronalarida kishilik jamiyatining dastlabki bo'g'ini - ibtidoiy jamoa tarqib

topadi. Ibtidoiy to'dadan ibtidoiy jamoaga o'tishda toshdan mehnat qurollari yasash texnikasida, ibtidoiy xo'jalik shakllarida, ibtidoiy odamning turmush tarzida, ularning ijtimoiy munosabatlarida, dunyoqarashida, hatto odamning jismoniy tuzilishida ham keskin o'zgarishlar yuz beradi. Masalan, bu davr odamida peshona va pastki jag' shakllanadi. Qosh osti burtmasi yuqoladi. Bu davr odamlarining suyaklari neandertallarniki singari yirik emas, qo'l, oyoq xarakatlarida chaqqonlik seziladi. Xullas, hozirgi odamlarning jismoniy xususiyatlari ularda to'liq aksini topgan. Olimlar bu davr odamiga aql-idrokli, ongli odam deb nom berdilar. Antropolog olimlarning ilmiy kuzatuv ishlariga ko'ra. Keyingi 35-40 ming yillar davomida odamzodning biologik, jismoniy tuzilishida sezilarli o'zgarish bo'lmagan.

Yuqori paleolitda hozirgi zamon tipidagi odamning shakllanishi bir vaqtning o'zida ovro'pa, negr va mug'ul bashara irqlarining paydo bo'lishiga olib keldi. SHuni alohida qayd etish kerakki, odamlar orasidagi irqiy tafovut - bu inson hayoti va uning tabiati sirlarini bilib olish qobiliyati bilan bog'liq bo'lmagan ikkinchi darajali ko'rinishdir. Ular bir-birlaridan terisining rangi, soch va ko'zlarining shakli va rangi musqullarning katta-kichikligi, bosh suyagining shakli va boshqa belgilaridan farq qiladi. Ularning barchasi uchun pitekanthrop, sinantrop va neandertal taraqqiyot bosqichlarini o'tish joiz bo'lgan va odamzodning aql-idrokli odam bosqichini uch irqning har bir davrda bosib o'tgan.

Ovro'pa irqi odamlari fanda kromanon odami nomi bilan yuritiladi. Bu tip asosan Ovro'pada yashagan. Kromanon odam baland buyli, qomatli, bosh suyagi va yuzi uzunchoq, terisining rangi oq, ko'zlari ko'k, sochlari sariq bo'lib, Ovro'poning mavjud tabiiy sharoiti bu tipni ana shunday alomatlar bilan shakllanishini ta'minlagan. Uni hozirgi kunda evropeoid deb atashadi.

Negr irqi odamlarining bo'yi kromanonlardan pastroq bo'lib, elkasi keng, boldir suyagi uzunroq, tishlari oldinga bo'rtib chiqqan, pastki jag'i uncha rivojlanmagan. Sochlari jingalak, qizg'ish qora rangda labi yug'on bo'lgan. Bu tip ajdodlari asosan Afrikada tarqalgan. Ularning ayrim vakillari yuqori

paleolitning so'nggi bosqichida Ovro'paning ba'zi bir punktlarida uchraydi. Olimlar bu holatga baho berib, Afrika aholisining ayrimlari Italiya orqali Ovro'paga, hatto Ukrainaga kirib kelganligini qayd qilgan. Olimlar ular sochlarini jingalak, terilarini qizg'ish qora, lablarini va yuqori jag' tishlarini bo'rtib chiqishini Afrikaning issig'i bilan bog'laydilar.

Mug'ul irqi asosan shimoliy, markaziy va sharqiy Osiyo uchun xarakterlidir. Bu irq vakillari Krasnoyarskdagi Afantova g'orida, SHimoliy va Janubiy Xitoyda topilgan. Mug'ul irqining shakllanishida Osiyoning beto'xtov esib turuvchi izgin quruq sovuq shamoli, Markaziy Osiyo dashtlari va YAkutiya rayonlaridagi uzoq muddatli oppoq qorlar, umuman, bu mintaqaning tabiiy-geografik sharoiti muhim rol o'ynaydi. Mug'ul irqi vakillari past buyli, bosh suyagi yumaloq bo'lgan. Ular yuzlarining keng va qisqa, ko'zlarining qisq bo'lishida kuchli izg'irin shamoli va uzoq muddatli oppoq qor qoplamasiga tushgan quyosh nurlarining aksi sabab bo'lgan.

Ibtidoiy jamoa xo'jaligining rivojlanishida mehnat qurollari ishlab chiqarish va ulardan xo'jalik yuritishda foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Mehnat qurollari yasashda avvalgidek chaqmoqtosh, absidian va bazalt kabi toshlar asosiy xom ashyo bo'lib qolaveradi. Bu sohadagi asosiy o'zgarish toshdan mehnat qurollar yasash texnikasida sodir bo'ladi. Masalan, muste davridagi disksimon tosh yadro (nukleus, asos) o'rnida, uzunchoq shakldagi yadro paydo bo'ldi. YAngi shaklning paydo bo'lishi yangi tipdagi mehnat qurollari va ularni ishlash texnikasidagi o'zgarishlar bilan bog'liq edi. Endi toshdan uchirma usuli bilan emas, balki yunish texnikasi yordamida keskir qirrali uzunchoq tosh paochalaoi (prizma shaklidagi) otlinib, ulardan pichoq va qirg'ich sifatida (kesuvchi va shiluvchi) mehnat qurollari yasaladigan bo'ldi. Tosh qurollarining turi va vazifa doirasi kengaydi, chaqmoqtoshdan har xil kesuvchi, arralovchi, shiluvchi, teshuvchi mehnat qurollari yasaladigan bo'ldi.

Yuqori paleolitning so'nggi bosqichida tosh qurollari orasida chaqmoqtoshdan yasalgan nayza uchlari, suyakdan yasalgan ko'p tishli garpunlar paydo bo'lganligidan dalolat beradi. Tosh qurollar yordamida

hayvonlarning shox va suyaklaridan mehnat qurollari yasash joriy etildi. Suyak bilan ishlash jarayonida birinchi bor tasviriy san'at namunalarini yasash kashf etildi. Suyakdan turli taqinchoqlar yasash kashf etildi, suyak ustiga turli rasmlar solish va suyakdan jamoaning boshlig'i, eng nufuzli a'zosi bo'lgan onalarni ilohiylashtirishga qaratilgan haykalchalarni yasash odat tusiga kirdi.

Qadimgi rassom va haykaltaroshlar birinchi navbatda homilador ayollar rasmini chizdi va haykalchasini yasadi. Yirik hayvonlar rasmini chizib, ov manzaralarini tasvirladilar. SHunday qilib, yuqori paleolit davrida ibtidoiy tasviriy va amaliy san'at paydo bo'ldi.

Bu davr xo'jaligida ovchilik, birinchi navbatda yirik hayvonlarni ov qilish alohida kasb etgan. Mehnat qurollari orasida o'tkir uchli nayzaning kashf etilishi ovdan keladigan kundalik tirikchilik daromadining keskin darajada ko'payishiga olib keldi. Ibtidoiy ovchilikda avvalgidek yirik hayvonlarni tik jarliklarga ag'darish yoki maxsus chuqurliklarga haydash usuli keng qo'llanilgan. Hayvonlarga cho'qmoq, nayza, sanchqi otish yo'li bilan ov qilingan. Masalan, Irkutsk yaqinida yuqori paleolit davriga oid Malta qarorgohidan 400dan ortiq shimol bug'ularining suyaklari topilgan. Donetsk havzasidagi boshqa bir yodgorlikdan 1000ta zubr suyaklari topilgan. Kiev hududidagi Kirillov qarorgohidan ko'plab mamont suyaklari topilgan. Va xk.

Baliq ovi xo'jalikda asosiy rol o'ynamasa, bu sohaning kashf etilishi ibtidoiy xo'jalik uchun katta ahamiyat kasb etar edi.

Yuqori paleolit davrining yana bir xususiyati shuki, ibtidoiy odamlar o'zlariga yashash uchun doimiy kulbalar qurishni kashf etdilar. Ularni yasashda hayvon suyaklaridan ham foydalanishgan. Ovro'pa va Sibirda yuqori paleolit davriga oid yodgorliklardan 200ga yaqin kulba topilgan. Ular odatda aylana shaklida bo'lib, ularning o'rtasida o'choq joylashgan.

ADABIYOTLAR:

- 1.I.A. Karimov "Tarixiy xotirasiz klejak yo'q" Toshkent 1998-yil
2. Asqarov A. "O'zbekiston tarixi". - T, O'qituvchi. 1994.
3. Muxammadjonov A. "O'zbekiston tarixi" – T O'qituvchi.1996.O'zbekiston

tarixi .- T,. Universitet. 1997 .

4. Pershits A., Mongayt A., Alekseev V.P. “Istoriya pervobmntnogo obshestva.” - M., 1967